

Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, *Sinteze de dialectologie română*, București, Editura Universitară, 2013, 231 p.

Volumul de față vine să umple un gol în bibliografia universitară, anume existența unui manual actual de dialectologie. Așa cum se și intitulează, cartea reprezintă o serie de sinteze de dialectologie (fructificând studii mai vechi), fiind și rezultatul unor cercetări întreprinse de cei doi cercetători în ultima vreme. Materialul este organizat în șaptesprezece secțiuni și privește atât spațiul nord-dunărean (dacoromâna), cât și spațiul sud-dunărean (celelalte dialecte: aromân, meglenoromân și istroromân). Descrierea dialectelor sud-dunărene se întemeiază și pe o serie de anchete întreprinse de autorii înșiși, așadar pe un material inedit, valorificat parțial și în alte lucrări publicate la Institutul de Lingvistică din București. Sunt descrise fenomene concrete din dialectele și din graiurile limbii române, la care se adaugă informații teoretice și metodologice. Variația dialectală este cel mai bine surprinsă prin metoda de studiu a geografiei lingvistice. Se evidențiază, totodată, importanța direcțiilor teoretice mai recente, cum ar fi lingvistica motivațională, care s-a îmbogățit considerabil odată cu cercetările de geolingvistică la nivel romanic și european (cu rezultate remarcabile publicate în cele două mari atlase: *Atlas linguistique roman* și *Atlas Linguarum Europae*), drept care volumul de față face și referiri la limbile romanice și la alte limbi.

După *Cuvântul-înainte*, urmează două secțiuni dedicate transcrierii fonetice și abrevierilor cu care operează cei doi cercetători. Pentru a ușura lectura, autorii folosesc sistemul de transcriere și abrevierile consacrate din lucrările de dialectologie românească. Se trece apoi la delimitarea obiectului de studiu al dialectologiei, anume „limba ca expresie a vorbirii poporului” (p. 17), cu toate variantele sale. Având în vedere caracterul neunitar (asumat empiric) al limbilor, Nicolae Saramandu și Manuela Nevaci clasifică diferențele din limbă în funcție de trei parametri: parametrul spațiu (variația diatopică – obiectul de studiu al *dialectologiei*), parametrul social (variația diastratică – obiectul de studiu al *sociolingvisticii*) și intenția vorbitorului (variația diafazică – domeniul *stilisticii*).

În următoarea secțiune, se delimitează unitățile lingvistice teritoriale, delimitare care se face prin dublă raportare: la limba literară (variantele standard) și la ansamblul teritoriului lingvistic, pe baza comentariilor și a explicațiilor utile pe axa normat–popular–dialectal. Cât privește interacțiunea dialectologiei cu alte discipline științifice (tema tratată în secțiunea următoare), autorii pun dialectologia în legătură cu istoria limbii, istoria limbii literare, filologia, stilistica, onomastica, lingvistica generală și teoretică, mai recent și cu discipline ale științelor „de contact” (sociolingvistica, psiholingvistica, didactica lingvistică ș.a.).

În continuare, cei doi cercetători definesc și, totodată, detaliază metodele și tehnicile de cercetare folosite în dialectologie, grupate astfel: metode de culegere a materialului dialectal și metode de prezentare a acestuia, urmate de interpretarea materialului cules (prin metode adecvate). În activitatea de culegere, se disting metoda observației directe, conversația dirijată și ancheta dialectală, care poate fi indirectă (prin corespondență) sau directă (prin deplasare pe teren). Ancheta de teren comportă următoarele aspecte: întocmirea chestionarului, rețeaua de anchetă, alegerea informatorilor, a anchetatorului și transcrierea fonetică. Cât privește metodele de prezentare a materialului dialectal cules, se menționează culegerile (volumele) de texte dialectale, glosarele, monografiile, atlasele lingvistice. Interpretarea materialului se face în variantă monografică (care, desigur, prezintă materialul în versiune interpretată de anchetator) sau prin metodele geografiei lingvistice, anume, interpretarea materialului cartografiat, prin care se pot explica fenomene precum migrarea anumitor cuvinte/forme și concurența dintre cuvinte.

Cercetările românești de geografie lingvistică sunt prezentate în secțiunea următoare din perspectivă diacronică, recunoscând contribuția celor trei școli lingvistice de la București, Cluj-Napoca și Iași, sub influența marilor centre culturale europene. Dacă primul atlas lingvistic al limbii române îi este datorat lui Gustav Weigand (care își începe cercetarea în 1895), cel de al doilea, *Atlasul lingvistic român* (ALR), conceput după 1919 (odată cu înființarea Muzeului Limbii Române) este meritul școlii clujene, de sub conducerea savantului Sextil Pușcariu. Elaborat într-un mod

riguros, acesta prezintă o bogăție semnificativă de fapte la nivelul marilor atlase lingvistice europene. La o distanță de aproape 40 de ani de la anchetele pentru ALR, începe elaborarea *Noului atlas lingvistic român* (NALR). Sunt discutate și cercetările de geografie lingvistică pentru celelalte dialecte; pentru dialectul aromân, de exemplu, se remarcă, de departe, contribuțiile esențiale ale celor doi autori, Nicolae Saramandu și Manuela Nevaci.

Următoarea secțiune este dedicată neolingvisticii sau lingvisticii spațiale. Fundamentată de lingvistul italian Matteo Bartoli, ca principii ale acesteia sunt menționate: norma ariei izolate, norma ariei laterale, norma ariei majore, norma ariei târzii, la care se adaugă norma fazei dispărute. Aceste norme au dus la înțelegerea mai clară a fenomenului evoluției lingvistice, stabilindu-se o *stratigrafie* a faptelor de limbă.

În secțiunea intitulată *Fapte dialectale în context românesc și romanic. Perspectivă geolingvistică. Hărți motivaționale*, sunt prezentate o serie de comentarii lingvistice ale unor hărți pe baza a două atlase lingvistice de referință: *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Sinteză* (ALRR. Sinteză) și *Atlas linguistique roman* (ALiR). Astfel, menționăm comentariile pentru hărțile CUMĂTRĂ (pe baza ALRR. Sinteză) și TRIFOI (pe baza ALiR). Sunt detaliate apoi principiile hărților motivaționale (sau de motivație), precum și modul în care au fost acestea fructificate în volumele ALE publicate până în prezent. Acest tip de hărți privește dinamica limbii, în sensul în care vorbitorii remotivează, în permanență, semnul lingvistic în cazul opacizării semantice. De asemenea, amintim comentariile pentru hărțile NEVĂSTUICĂ (pe baza ALE), LIÈVRE (pe baza ALiR), SANGSUE (pe baza ALiR).

În capitolul următor, autorii prezintă istoricul cercetărilor privind originea limbii române și a dialectelor sale. Astfel, sunt amintiți Priscus din Panion (secolul al V-lea) și Ioannis Lydos (secolul al VI-lea), care se referă la „limba ausonilor” (latina) sau „limba italienilor” pentru romanitatea nord-dunăreană și pentru romanitatea sud-dunăreană. Aceste izvoare sunt completate de surse orientale, rusești, maghiare și occidentale, care identifică, deopotrivă, populația romanizată de la nord și de la sud de Dunăre. În secolul al XV-lea, de exemplu, Laonic Chalcocondil plasează populația romanizată într-un spațiu vast „din Dacia până la Pind”. Ulterior, marii cronicari și alți cărturari de seamă au preluat și au avut conștiința acestei romanități unice atât la nord, cât și la sud de Dunăre. Discuțiile privind calitatea de autohtoni a românilor în cele două părți ale Dunării au fost pentru prima oară deschise de Johannes Thunmann, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, susținând că româna s-a dezvoltat atât la nordul, cât și la sudul fluviului. Tot în această perioadă, se afirmă și cei care susțin originea sud-dunăreană a românilor transilvăneni, ceea ce a dus la o reacție dură a reprezentanților Școlii Ardelene.

Al. Xenopol și D. Onciul aduc contraargumente ca răspuns la „scenariul” istoricului austriac R. Roesler, care plasa teritoriul de formare a poporului român în sudul Dunării. Pe baza inscripțiilor latine, respectiv grecești, istoricului sloven C. Jireček a delimitat teritoriul romanizat din nordul Peninsulei Balcanice; așa-numita „linie Jireček” a fost ulterior preluată și acceptată de mai toți lingviștii și istoricii de seamă.

Fiind un volum de dialectologie, cartea continuă cu prezentarea structurii dialectale a limbii române, toate cele patru dialecte (dacoromân, aromân, meglenoromân și istroromân) beneficiind de descrieri ample. Dialectul dacoromân ocupă cea mai mare întindere, ca parte a statului național România. Pornind de la repartitia dacoromânei pe graiuri (în care se prezintă și istoricul teoriilor), se detaliază caracteristicile fonetice, morfologice și lexicale ale fiecărui grai, cu exemple elocvente. Același tip de analiză se practică și în cazul dialectelor românești sud-dunărene.

O problemă foarte interesantă și nestudiată până în prezent o reprezintă dialectele în contact. Astfel, cei doi autori urmăresc contactul dintre dacoromână și aromâna din Dobrogea, pornind de la studiul lui N. Saramandu, *Aromâna vorbită în Dobrogea. Texte dialectale*. Dat fiind spațiul aferent unui volum, autorii prezintă lexicul dialectal pentru literele A, Á și B, suficient însă pentru a exemplifica existența acestui tip de contact lingvistic.

În ultima secțiune a studiului, autorii analizează dialectele nord- și sud-dunărene în context balcanic. Adoptând o perspectivă istorică și sincronică, sunt detaliate raporturile dialectale cu

albaneza. Primele documente datează din 1731 și au fost efectuate de ieromonahul Nectarie Târpu, de origine aromână. Comparațiile cu albaneza prezintă interes pentru cercetarea lingvistică.

În concluzie, volumul *Sinteze de dialectologie română* se dovedește un instrument de lucru extrem de util tuturor lingviștilor, precum și celor interesați de lingvistică sau de dialectologie, în general, mai ales în contextul în care dialectologia, ca disciplină, s-a redus ca număr de ore în facultăți. El se înscrie în rândul manualelor clasice de dialectologie prin descrierea didactică a dialectelor și a graiurilor limbii române. Cei doi autori, Nicolae Saramandu și Manuela Nevaci, aduc totodată, un studiu nou, modern, în care cercetările dialectologice țin pasul cu dezvoltarea științifică, cu noile descoperiri sau interpretări □i reinterpretări ale materialului deja existent.

Ionuț Geană

Stela Spănu, *Graiurile românești din nord-estul Republicii Moldova*, Chișinău, Editura Magna-Princeps SRL, 2011, 180 p. + 8 hărți.

O apariție notabilă pentru dialectologia românească de la Chișinău, și nu numai, este cartea *Graiurile românești din nord-estul Republicii Moldova*, de Stela Spănu. Autoarea propune cititorului următoarea împărțire a lucrării: *Introducere* (p. 7–10), I. *Graiurile de la est și nord de Prut* (p. 11–34), II. *Particularități fonetice* (p. 35–64), III. *Structura gramaticală* (p. 65–120), IV. *Particularități lexicale* (p. 121–162), *Concluzii* (p. 163–171), *Bibliografie* (p. 172–180), *Anexă de hărți* (p. 181–188). Materialul faptic a fost extras din *Atlasul lingvistic moldovenesc* (ALM), *Atlasul lingvistic român pe regiuni, Basarabia, nordul Bucovinei, Transnistria* (ALRR. Bas.), dar și din glosare, texte dialectale, studii etnografice.

„Obiectul de cercetare al prezentei lucrări [...]: fenomenele dialectale proprii graiurilor moldovenești din nord-estul Republicii Moldova și din raioanele Kotovsk și Ananiev (reg. Odessa, Ucraina)” (p. 7) este anunțat în *Introducere*. Graiurile menționate au fost alese pentru că, pe de o parte, păstrează „faze mai vechi de evoluție a limbii”, respectiv, fenomene arhaice, pe de altă parte, prezintă un real interes prin interferența particularităților de grai moldovenesc cu cele ale altor graiuri: din Maramureș, nordul Transilvaniei, Crișana și nordul Banatului. Din acest motiv, autoarea și-a propus să urmărească nu numai particularitățile dialectale corespunzătoare, ci și dinamica acestora, prin raportare la ariile românești limitrofe și înlănțuite în continuare.

În *Introducere*, după o „privire de ansamblu asupra structurii dialectale a dacoromânei”, pentru cititorul neavizat, se reamintește obiectul de cercetare, cu o precizare suplimentară, „graiurile laterale din nord-estul Republicii Moldova, pe linia Camenca–Râbnîța–Dubăsari și Kotovsk, Ucraina, care fac arie comună, în unele privințe, cu graiurile din nordul Moldovei istorice ... prin păstrarea multor elemente vechi, dar și prin dezvoltarea unor particularități specifice” (p. 27). Secțiunea se încheie cu „istoria localităților” asupra cărora s-a oprit autoarea. În capitolul următor, particularitățile fonetice sunt prezentate în detaliu, pe sunete, atât pentru vocalism, cât și pentru consonantism, insistându-se asupra celor specifice zonei (depalatalizarea lui [j], de pildă, ori situația africată [d], ca fapt arhaic). O particularitate importantă a graiurilor comentate se consideră palatalizarea labiodentalelor [f], [v] și a africatei [ç], cu rezultatele [š], [ž], respectiv, [š]: *fier* > *šer*; *vis* > *žis*; *nuci* > *nuš*, ca și în Maramureș, nordul Transilvaniei, Crișana și nord-vestul Banatului.

În domeniul morfologiei, se procedează similar, insistându-se, în descriere, asupra faptelor cu specific local: metaplasma unor substantive: *on zari* în locul femininului ori formele feminine *cartoașă*, *sâmbură*, în locul masculinului corespunzător; vocative însoțite de interjecții specifice: *neastă hăi!*, particularitate care duce la aglutinarea părților și la apariția de vocative noi pentru numele implicate: *badei!* < *bade hăi!*; *tatăi!* < *tată hai!* (I. Mărgărit, *Noi comentarii etimologice și*